

ישראל, אפילו אם יפעה אין משגיחים בו, כיון שאינו מציית לדברי חכמים אין חילול השם בפעייתו [שו"ת הרא"ש שם].

'בשלמא גוסס לא נידר דלאו בר דמים הוא... אלא יוצא ליהרג בשלמא לא נידר דלאו בר דמים הוא... תלמוד לומר כל חרם לא יפדה...'. בספר מנחת חינוך (שנ"י) כתב לחדש שאמנם לפי הסלקא-דעתין נראה שגוסס ויוצא ליהרג לא נידר לפי שאין לו דמים, ואם אכן יהא אופן שיש לו דמים כגון שהוא נוקב מרגליות או שיש לו קונים משום הסיכוי שמא יחיה – הרי הוא נידר. ואולם לפי המסקנא נתחדש מגזרת הכתוב לא יפדה שאין לו לא ערכין ולא דמים, גם אם במציאות יש לו קונים. כן כתב לבאר דברי הרמב"ם. וצ"ע שנקט שגזרת הכתוב בין בגוסס בין ביוצא ליהרג. והלא אין הכתוב מדבר אלא על החייב מיתה ולא על גוסס. ומשמע שאם יש לו דמים – נידר. וגדולה מזו צידד החזו"א (כט,ו), שאם הבריא נותן דמיו. ואולם לא כן כתב המל"מ (ערכין א, ג).

'אלא בנודר ומעריך ומקדיש כ"ע לא פליגי...'. יש מפרשים שהדברים אמורים הן ביוצא ליהרג הן בגוסס. ומכאן שהגוסס נודר ומעריך (עתוס' לעיל ד. ממסכת שמחות; תוס' קדושין עה: וראשונים שם ובגטין ע:). ויש חולקים וסוברים שאין הגוסס נודר ומעריך מפני שאינו ב'העמדה והערכה' והרי לפי פשוטו של מקרא מתפרש והעמידו – כלפי המעריך (עפ"י משנה למלך ערכין א, יג בדעת הרמב"ם; גט פשוט קכא סקל"ב. ואולם הרדב"ז צדד לפרש דברי הרמב"ם ברוב גוססים שאין דעתם מיושבת עליהם, אבל אם בדקוהו היטב וראו שדעתו מיושבת עליו – דבריו קיימים).

'היוצא ליהרג, הוא שחבל באחרים חייב' – ואין שייך לפטור משום 'קם ליה בדרבה מיניה' אלא בשעה שנתחייב מיתה, אבל לאחר שכבר נתחייב, אינו נפטר מתשלומי ממון מכאן ואילך (כפי שהוכיח בקצת החשן סי' שנא סק"ב ותמה על דברי הדרישה. וע' דרוש וחדוש רעק"א מערכה ג, יג-יד ובהגהות ברוך טעם).

דף ז

'היוצא ליהרג מזין עליו מדם חטאתו ומדם אשמו... כגון שהיה זבחו זבחו'. אם תאמר, גם כשזבחו זבוח הלא כל כמה שהכהנים לא אכלו הבשר [כאשר הבשר נמצא] אין הבעלים מתכפרים (כמו שאמרו בפסחים נט:), ואם כן עדיין יש עינוי דין להמתין עד אכילת הבשר? ואפשר כשהכהנים אוכלים הבשר חלה הכפרה למפרע, ואם כן גם אם מת קודם לכן, הכהנים אוכלים ונמצא מתכפר למפרע משעת זריקה (עפ"י מקדש דוד קדשים יד, ו).

'סלקא דעתין אמינא הואיל וכתוב כאשר יושת עליו בעל האשה ממונא דבעל הוא ולא ליפסדיה מיניה. קמ"ל. ואימא הכי נמי – אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן, אמר קרא...'. לכאורה משמע כאן שהולדות הם ממש ממון הבעל [ויכול למכור את זכותו בהן או להפקידן] ולא רק זכות תשלום שזיכתה לו תורה. ומשום כך הוה אמינא שאין להמיתם לולא גזרת הכתוב. ואפשר לדחות שזהו רק לפי ה'סלקא דעתין' ולא לפי האמת. ואולם בשיטה מקובצת (ה) משמע שגם לפי האמת, אין לכתחילה לגמור דינה למיתה משום שהולדות ממון הבעל.

עוד יש מקום לפרש כיון שמצינו שיש לו זכות מסוימת בולדות, שוב אינן כירך האשה לגמרי ואין בהן דין מיתה ללא ראייה. ולעולם אין הולדות שייכים ממש לבעל. וכן דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א (במכתביו. ע' מו"מ בענין זה במובא ביוסף דעת ב"ק מט.).

עוד בענין הריגת עובר בהקשר לסוגיתנו – ע' שו"ת מהר"ט ח"א צו, צט; חות יאיר לא; אחיעזר ח"ג סו"ס"י סה; עב,ג; רב פעלים ח"ד יו"ד יד; אגרות משה חו"מ ח"ב סט,ג; שבט הלוי ח"ז רה וח"ט רסו; בית זבול ח"ב א,טו; משך חכמה וישב לה,כה; חדושים ובאורים – כאן. וע"ע במצוין בסנהדרין עב.

האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת, מביאין סכין ומקרעים את כריסה ומוציאין את הוולד. דעת בה"ג שמחללים שבת על הצלת עוברים [וכן בשאר איסורים, כגון אכילת מעוברת ביוהכ"פ לצורך הצלת העובר]. וכן פסק הריטב"א (בנדה מד). וכן נקטו פוסקים אחרונים להלכה (ע' בבאה"ל של,ז שבט הלוי ח"ה פט ועוד). ואפילו בפחות מארבעים יום ליצירתו דעת בה"ג שמחללים. [אבל אין בכלל זה כשהעובר נמצא מחוץ לרחם, בהפריית מבחנה – כן כתב בשבט הלוי ח"ה מז].

ואולם יש מהראשונים שסוברים שאין מחללים על העוברים (ע' ברמב"ן ובר"ן סוף יומא ובתורת האדם בשם 'איכא דסבירא להו'). ולפי דעתם צריך לומר שכאשר האם מתה [או אפילו חיה אלא שיושבת על המשבר. ערא"ש סוף יומא], אין הולד בגדר 'עובר' אלא ילוד הוא רק שהוא כמונח בקופסא והדלת חסומה בפניו ולפיכך מחללים עליו את השבת (ע' תורת האדם).

וכן צריך לומר שמדובר שכלו לו חדשיו, אבל אם הוא ספק בן שמונה חדשים – אין מחללים, לפי מה שפסק בשו"ע (או"ח של,ז), שאין מחללים על ספק בן שמונה אלא אם גמרו שערו וצפרניו (עפ"י מגן אברהם שם. וע"ע בבאור הלכה). ובימינו, כתבו פוסקים אחרונים: ודאי מחללים על בן שמונה, ואפילו על ילוד שיצא לפני שבעה חדשים, משום האמצעיים שבידינו להצלתו (ע' מנחת שלמה סו"ס"י לד; מנחת יצחק ח"ד קכג; שבט הלוי ח"ג קמא וח"ח פט; שש"כ לו הערה כד).

– בגוף דין זה כתב הרמ"א (או"ח של,ז) שעכשו אין נוהגים לעשות כן אפילו בחול, משום שאין בקיאים במיתת האם בקירוב כך כך, לוודא שהיא מתה והולד חי, ושמא רק נתעלפה והרי אם יחתכוה ימיתוה, הלכך צריכים אנו להמתין ובינתיים מת הולד.

ואולם במציאות של היום, שישנם כלים מפותחים לדעת מה מצב חיותה של האם בדיוק, וכן מצב הולד – כתבו פוסקים אחרונים שיש מקרים שצריך לדון בהם כפי ההוראה המקורית, לקרוע כריסה כדי להציל הולד (כן מבואר בספר גשר החיים (ח"א ה,ו), שכל שיש רופא מומחה ורואה שבודאי מתה ושיש אפשרות להציל הולד חי – מקרעים כרסה ומוציאים אותו. וכן צידד הגרש"ה וואזנר שליט"א בספרו שבט הלוי ח"א כו בעובדה מסוימת. ושב וכתב עוד בח"ח סי' פט. וזו לשונו שם בסוף דבריו: 'ואז שמעתי אחר כך בשם הגאון רא"ז מלצר זצ"ל"ה, דאיתמר משמיה כוותי דידי, איברא למעשה לא נעשית עובדא, על כן עדין לא סמיכנא על הוראתי עד שנשוב ונעיין עוד...'. (וע"ע בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב קעד,ב בבאור דברי הרמ"א שאין אנו בקיאים בדבר).

עוד בענין זה, אודות מנהגי עדות שונות באשה היושבת על המשבר ומתה – ע' בנספח שבסוף המסכת, מאת הרב פרץ לויין שליט"א.

– כבר דנו המפרשים במה שנראה מכאן שפעמים הולד מת אחר האם כמו שכתב רש"י, והלא לעיל

שאלו זהה הוה עובדא ופרכיס עד תלת פרכוסי, משמע שאין הדבר מציאותי. ויש מחלקים בין נעקר הולד ולא נעקר.

ע' בכללות ענין זה בתוס' בנדה מד: שו"ת הרשב"א ח"א פז; שו"ת הרמ"א מ; שו"ת רשב"ש סוסי" שיב; מגן אברהם של סק"י; נתיבות המשפט רעו; שבות יעקב ח"א יג; רש"ש והגהות ריעב"ץ כאן; שו"ת שבט הלוי ח"ג לח. וע"ע במה שהביא מסוגיתנו בספר מנחת שלמה ח"ב פג-פד – אודות הוצאת אברים מהמת והשתלתם באדם חי.

(ע"ב) 'אלא אמר רב נחמן: זו מיתתה אוסרתה וזו גמר דינה אוסרתה...' רש"י פרש שרב נחמן סובר שהשער של המת מותר בהנאה. וכן פסק הרמב"ם (אבל יד, כא). וכן נקטו התוס' (בב"ק י. ד"ה שהשור). וכן דעת הסמ"ג, הר' אלחנן והרא"ש. והש"ך (ב'נקודות הכסף) כתב שכן עיקר. ואולם הרשב"א (בשו"ת, ח"א של וכן בסימן ססה) כתב שלא נחלק רב נחמן על ההנחה הפשוטה שהניחו בתחילת הסוגיא 'אמאי, איסורי הנאה נינהו', אלא רב נחמן מעמיד בשערה ממש דומיא דבהמה, ובאופן שהשער נתלש בין גמר דינה למיתתה, הלכך באשה מותר משום שאין גמר דין אוסר אלא המיתה, ובבהמה אסור.

וכן הביא מהרמב"ן (בתורת האדם, שער ההוצאה) שאסור. ועע"ש בהרחבה בדקדוקי הסוגיא (וכן פסק הטור יז"ד שמש. וע"ע בגהות ר' שמואל שמעלקא טויבש, בסוף המסכת). מפירוש רבנו גרשום כאן נראית דעת שלישיית, שלרב נחמן נשארת האוקימתא שאמרה תנו שערי לבתי, ורק אז שערה מותר. וכן משמע בפירוש המשנה לרמב"ם, וצ"ע.

יש מי שרצה להוכיח מכאן שהרוג שנקבר ללא בגדיו, הבגדים שלבש כשנהרג לא נאסרו בהנאה; שהרי רב נחמן מתיר פאה נכרית אפילו בשלא אמרה 'תנו שערי', הרי שלא הוקצה למת אעפ"י שהיה מחובר לגופו, כל שכן בגדי ההרוג שאינם נאסרים (עפ"י הגר"מ טיקוצינסקי וצ"ל).

ויש לדחות ולומר, דוקא בכגון שער מתיר רב נחמן לפי שאין מקצים אותו לקוברו עם המת, מה שאין כן בבגדי הרוג שמתחילה נתחייבו מן הדין לקברם עם המת, הרי קנאם המת ודינם כתכריכים. ואולם נראה שזה דוקא בשהרגוהו נכרים, שהטעם שקוברים אותו בבגדיו כדי להראות בכך גודל הצער ולהעלות חימה ולנקום נקם, אבל באופן שחייבים בקבורת הבגדים רק משום הדם הבלוע בהם, נראה שלא קנאם המת שהרי אין קוברים את בגדיו עמו משום כבודו, אדרבה אינו כבוד הוא לקוברו כן כמנהג הנכרים [וגם אסור לקבור מת עם בגדים משום בל תשחית] אלא רק משום הדם הספוג בהם, וכיון שכן אם עברו וכיבסו וכבר אין עליהם דם, יתכן שאינם חשובים כלל כתכריכי המת (עפ"י מנחת שלמה לגרש"ז אויערבך וצ"ל, ח"ב פה, א).

'תני לוי כוותיה דרב, האשה שיוצאה ליהרג ואמרה תנו שערי לבתי – נותנין. מתה [סתם]. כן היא הגרסה בתוספתא. כלומר מתה ללא שאמרה קודם הריגתה כלום] – אין נותנין'. אפשר לפרש על פי האמור בירושלמי (גטין ו, ה) משום שכשיוצאת ליהרג דבריה ככתובין וכמסורין דמי כשאר שכיב מרע, וכשאמרה 'תנו לבתי' – זכתה בתה בשער ולכן לא נאסר במיתתה. ולפי זה נראה שבדוקא נקט 'שיוצאה ליהרג' אבל קודם לכן אין אמירתה מועילה. ואולם לפי הטעם שכתב רש"י שבאמירה זו מגלה דעתה שאין נוח לה להיות כגופה, לפי זה אין חילוק מתי אמרה (עפ"י חזון יחזקאל לתוספתא א, ב).

'בהמה שנהרגה אסורה בהנאה... גמר דינה אוסרתה.' פשט הדברים מורה שמיד בגמר דין נאסרה

הבהמה בהנאה. ואולם יש מהראשונים שכתבו שאין שור הנסקל נאסר מחיים, והם יפרשו שבגמר הדין חל עליה איסור שאסורה אם ישחטנה, שלא כאדם שאין עליו שום איסור מחיים (תוס' סנהדרין פ. וזבחם עא. – לשיטת רבנו תם. וכן י"א בדעת הרמב"ם. ע"ע במובא ביוסף דעת סנהדרין פ).

פרק שני

'מאי טעמא, בעל חוב מאוחר שקדם וגבה – מה שגבה גבה'. מבואר בדברי הרמב"ם (ערכין ג, יא) שאעפ"י שבשאר בעלי חובות ההלכה היא שבע"ח מאוחר שקדם וגבה – מה שגבה לא גבה, כאן שונה. וטעם הדבר יש לומר על פי מה שפסק הרמב"ם (ערכין ז) הקדש מפקיע מידי שעבוד ואפילו בקדושת דמים, הלכך אינו דומה לשאר בעלי חובות, שלהם יש כח לטרוף מהבע"ח המאוחר שקדם וגבה, כשם שהם גובים מהלקוחות, אבל הקדש כוח גבייתו אלים יותר (עפ"י קצות החשן פג, א; 'חדושי הגרי"ז'. וע"ע דרכים נוספות בהסבר שיטת הרמב"ם: מחנה אפרים על הרמב"ם שם; משכנות יעקב חו"מ כא; הגהות חשק שלמה ופירוש זבח תורה כאן; שו"ת שבט הלוי ח"ד קצט, ד).

ובראשונים מבואר שאין הקדש מוציא מידי הקדש (רש"ג, מובא ברי"ף כתובות צד). הואיל וכולה רשות אחת היא שהכל הקדש, לפיכך המאוחר שקדם וגבה מה שגבה גבה (עפ"י תוס' כתובות צ. ד"ה שמע) ובראשונים שם, וע' בשטמ"ק כאן בהשמטות אות יב; זבח תורה).

דף ח

'אין פתח בטועה פחות משבעה ולא יתר על י"ז'. העיקר העולה משיטת רש"י תוס' והרמב"ן הוא שאין האשה יוצאת מידי זיבה [– 'זבה גדולה', שראתה ג' ימים רצופים לפחות] לנידה אלא במלאת שני תנאים: שספרה שבעה נקיים לזיבתה, וגם עברו י"א יום או יותר מאז תחילת ימי זיבתה. ואז מתי שתראה דם, בין בימים הסמוכים בין לאחר זמן רב – הריהי נדה ודאי. אבל אם לא ספרה שבעה נקיים, או שלא עברו י"א יום מתחילת ימי זיבה – נשארת בזיבתה.

ואולם להרמב"ם (איסורי ביאה ה) שיטה אחרת; כשתראה האשה דם תחילה או כשתראה בשעת וסתה, כלומר העת שקבעה לנידתה – הרי זו נדה שבעה ימים. ראתה דם ביום השמיני – הרי זה דם זיבה, מפני שהוא בלא עת נדתה. וכך בי"א יום הבאים. כעבור י"א יום, בין שראתה בהם בין שלא ראתה, חוזרת לימי נדתה. וכל ימיה, מיום שיקבע לה וסת עד שיעקר הוסת ליום אחר (או עד שתלד), תספור לעולם שבעה מתחילת יום הוסת, ואחריהם אחד-עשר ואחריהם שבעה ואחריהם אחד עשר וכו'. וכך תדע אם היא עומדת בימי נדה או בימי זיבה.

[הן לשיטה זו הן לשיטת שאר הראשונים, ימי הנידה מן התורה לעולם אינם יתרים על שבעה ימים, ככתוב **שבעת ימים תהיה בנדתה**].

לשיטה זו, היה בדין שהטועה שאינה יודעת אם עומדת בימי זיבה או נדה – אין לה תקנה לעולם, שהרי היא תמיד בספק זיבה ספק נדה, שהרי הדבר קבוע לעולם במחזוריות של שבע ואחד-עשר ואינו משתנה לפי ראיותיה או הפסקות-הראיה אא"כ ידוע לה מתי חל קביעות וסתה, ואז הלא אין ספק מעיקרא.